

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

НИКОЛИШИН
Юрій Ігорович

УДК 339.92(477.8)

**ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ
МІЖНАРОДНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА**

+ 08.05.01

Спеціальність: 08.10.01 — Розміщення продуктивних сил
і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ЛЬВІВ — 1997

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті регіональних досліджень НАН України.

Науковий керівник — доктор економічних наук, професор **БЕЛЕНЬКИЙ П.Ю.** Інститут регіональних досліджень НАН України, завідувач відділу «Проблеми ринкової інфраструктури та транскордонного співробітництва».

Офіційні опоненти: — доктор економічних наук, професор **МАЛЬСЬКИЙ МАРКІЯН ЗІНОВІЙОВИЧ.** Львівський державний університет, завідувач кафедри міжнародних відносин і країнознавства.

— кандидат економічних наук, доцент **МОКІЙ АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ.** Львівська комерційна академія, кафедра маркетингу і зовнішньоекономічної діяльності.

Провідна установа — Чернівецький державний університет, кафедра економіки, управління і зовнішньоекономічної діяльності.

Захист відбудеться «25» грудня 1997 р. о 14⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.35.154.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук в Інституті регіональних досліджень НАН України за адресою: 290026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту регіональних досліджень НАН України, 290026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Автореферат розісланий 25 листопада 1997 р.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00737613 (R)

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради, кандидат економічних наук

Жовтанецький В.І.

1. Загальна характеристика роботи.

Актуальність дослідження. Останнє десятиріччя ХХ століття позначене докорінними змінами, що вже відбулися і нині відбуваються в країнах Східної і Центральної Європи. Не обійшли ці зміни і Україну, яка також стала на шлях формування ринкової економіки. Але, щоб це формування було ефективним, необхідно, щоб Україна інтегрувалася в міжнародну економічну систему через різні форми співробітництва із зарубіжними партнерами. Одна із форм такого співробітництва — це міжнародне регіональне співробітництво. Міжнародне регіональне співробітництво — це максимальна трансформація прикордонних територій для стратегічної інтеграції країн у цілому, як нова форма європейського співробітництва, коли із сотні регіонів зростається єдина Європа. Це один із конкретних шляхів інтеграції в загальноєвропейський процес.

Європі, котра зростається воедино, необхідні поворотні кола, вузлові пункти. І регіон Західної України в стані їх надати.

Отже формування регіональної зовнішньоекономічної політики, насамперед, для прикордонних територій, потребує вивчення та розробки теоретико-методичних засад обґрунтування практичних шляхів активізації участі регіонів у формуванні зовнішньоекономічної політики держави.

Для вітчизняної науки дослідження проблем функціонування господарського комплексу прикордонних територій в різних аспектах практично тільки починається. Але інтерес до них зростає і стимулюється зарубіжними вченими сусідніх територій, що вже відчули настійну потребу в необхідності наукової підтримки вирішення конкретних проблем регіонів. В багатьох науково-практичних дослідженнях зарубіжних вчених даються рекомендації щодо організації системи господарювання в прикордонних регіонах, співпраці з сусідніми територіями, спільних організаційно-фінансових структур різних держав.

Існує явна недостатність розробки цих проблем в нашій науці, а відтак актуальність обраної тематики не викликає сумніву.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація пов'язана з виконанням досліджень по темах: «Державна програма соціально-економічного розвитку Карпатського регіону» (Програма «Карпати»), яка розроблялася на замовлення Мінекономіки України (Договір від 01.05.1993 р.), підрозділ «Зовнішньоекономічна діяльність. Розвиток експортного потенціалу».

В рамках виконання Державної науково-технічної програми «Економічні проблеми розбудови державності України» були підготовлені пропозиції для теми 08.05.03/021-93 «Проблеми і механізм формування зовнішньоекономічної політики прикордонних областей» /«Кордон»/.

Матеріали досліджень застосовувалися в бюджетній темі 3.1.2.2. «Стратегія комплексного розвитку системи господарювання у мікроекономічних об'єктах в умовах становлення ринкової економіки».

За результатами досліджень були також підготовлені пропозиції до теми «Інфраструктурне забезпечення ефективної життєдіяльності спеціальних економічних зон у прикордонних регіонах» на замовлення Міністерства економіки України.

Мета і основні завдання наукового дослідження. Метою дисертації є розробка науково-методичних положень в розвитку організаційно-економічного механізму функціонування вітчизняного господарського комплексу в умовах міжрегіональної інтеграції.

Основними завданнями наукового дослідження є:

- системний аналіз світового досвіду функціонування регіонів у міжнародному господарському комплексі;
- аналіз практики міжнародного економіко-правового механізму міжрегіонального та транскордонного співробітництва, їх основні організаційні форми;
- формулювання основних принципів побудови організаційно-економічного механізму господарювання в межах окремих територій в умовах переходу до ринкової економіки;
- аналіз проблем міжрегіонального співробітництва прикордонних областей України, та факторів, що впливають на його розвиток;
- розробка методичних рекомендацій з підвищення ефективності функціонування господарського комплексу в умовах міжрегіональної інтеграції.

Предмет і об'єкт досліджень. Предметом досліджень є економічні, правові і організаційні форми і методи міжнародного регіонального співробітництва

Об'єктом досліджень є господарський комплекс Західного регіону України..

Методологія і методи досліджень. Теоретичними і методологічними засадами дослідження стали сучасні теорії ринкової економіки, системний підхід, публікації вітчизняних та зарубіжних вчених з питань соціально-економічного розвитку міжнародного співробітництва.

В роботі використано міжнародні законодавчі акти та закони України з питань зовнішньоекономічної політики, міжрегіонального та транскордонного співробітництва, формування спеціальних економічних зон.

1.5. Теоретична і практична цінність дослідження та його наукова новизна.

Теоретична цінність дослідження полягає в поглибленні наукових засад зовнішньоекономічної діяльності регіонів.

Практична значимість роботи полягає у розробці економічного механізму, який може бути використаний при розробці державних і регіональних програм ЗЕД, а також при організації їх виконання.

Наукова новизна дослідження полягає в наступних положеннях, що виносяться на захист:

- поглиблено теоретико-методичні підходи щодо обґрунтування практичних напрямків активізації участі регіонів у формуванні та втіленні зовнішньоекономічної політики держави, розширення їх повноважень в організації та розвитку ЗЕД;

- обґрунтовано шляхи адаптації законодавства України до європейських норм правового регулювання з метою прискорення інтеграції України в європейський економічний простір;

- визначено основні напрямки та організаційні форми міжнародного регіонального співробітництва для Західного регіону України та економічний механізм його реалізації;

- на підставі проведеного аналізу західних теоретичних концепцій міжнародного співробітництва регіонів виділено його основні проблемні аспекти;

- обґрунтовано вплив, доцільність створення та ефективність функціонування ВЕЗ для прогресивного розвитку окремих територій, окреслена їхня типологічна еволюція в умовах лібералізації зовнішньоекономічної політики держави;

- запропоновано напрямки вдосконалення структури національного економічно-правового механізму господарювання в мсжах окремих територій щодо узгодження із стандартами міжнародного економічного права;

- розроблено пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного механізму міжнародного регіонального співробітництва.

«Соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку адміністративних районів» (Тернопіль, 1997), «Формування ринкової економіки в Україні» (Львів, 1997), «Економіка України: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (Львів, 1997).

Результати досліджень неодноразово обговорювалися на теоретичних семінарах Інституту Регіональних Досліджень НАН України.

Апробація роботи та публікації. Результати досліджень доповідались на науково-практичних конференціях та семінарах; опубліковані в 6 статтях, матеріалах конференцій та нарад загальним обсягом 3,8 др. арк.

Були подані рекомендації по проектах вільних економічних зон «Яворів», «Жовква», «Рахів».

Обсяг та структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, списку використаної літератури та додатків загальним обсягом 193 стор. комп'ютерного набору, включаючи 19 таблиць, 2 схеми, 7 таблиць в додатку, списку використаної літератури 110 наукових джерел.

У першому розділі «Теоретико-правові засади формування регіональної економічної політики» розглядаються теоретичні і правові аспекти міжнародного регіонального співробітництва та інтеграції. Вивчається європейський досвід здійснення міжрегіональної співпраці, аналізуються організаційні інституції, що створюються для реалізації спільних проєктів та заходів (єврорегіони «Карпати» і «Буг»), а також розглядаються міжнародні організації, основною проблематикою яких є вирішення проблем, що виникають на регіональному рівні. Аналізується урядова політика у сфері управління зовнішньоекономічною діяльністю, обґрунтовується необхідність надання регіонам більших повноважень в міжнародному співробітництві.

У другому розділі «Економічні елементи в системі міжнародного співробітництва» аналізується фінансовий, торговий і інші механізми міжнародного регіонального співробітництва. Детально розглядаються вільні економічні зони як одна із найважливіших форм зовнішньоекономічної політики і територіального устрою. Досліджується сама структура економічного механізму з точки зору європейських стандартів і пропонуються варіанти його адаптації.

У третьому розділі «Експортні потоки і можливості їх росту у вітчизняних суб'єктах господарювання» досліджуються зовнішньоекономічні операції регіонів України і зокрема Львівської області. Надаються пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного механізму міжнародного регіонального співробітництва.

2. Основні положення дисертаційної роботи.

Інтернаціоналізація господарського життя і регіональна інтеграція, як її вища ступінь, мають три принципових аспекти: виробничо-технічний, економічний і політико-правовий. На практиці взаємопроникнення і зростання національного господарства виражається в безперервному розвитку системи кредитних, валютних, торгових, виробничих і інших зв'язків між відповідними національними господарствами. Мережа цих зв'язків із року в рік розростається, стає все більш складною у всіх частинах світового господарства. В одних районах вона слабка і легко поривається, в інших — згущується і зміцнюється, в третіх — досягає такої щільності, що національні господарства вже не можуть функціонувати незалежно один від одного, а уряди відповідних країн так чи інакше змушені координувати

між собою свої господарські мікроприємства. Такі райони особливо щільних міжнародних економічних і політичних взаємозв'язків і стають осередками інтеграційних процесів.

Регіональний інтеграційний процес — це процес поступової трансформації низки національних регіонально-господарських комплексів у великий інтернаціональний комплекс. Як і самі ці комплекси, цей процес має багатозарову внутрішню структуру. Він складається з ряду паралельних і органічно зв'язаних системою прямих і зворотніх залежностей окремих інтеграційних процесів, котрі виникають одночасно безпосередньо у виробничій сфері, і в сфері обігу, і в області соціальних відносин, і в політико-правових стосунках.

Автор бачить початок економічної регіональної інтеграції в акціях політично-правового характеру, які, за його думкою, набувають низку послідовних форм, які розвиваються по висхідній лінії від простих до більш складних. Він відрізняє п'ять таких форм: зону вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз і повну економічну інтеграцію. (Табл.). В зоні вільної торгівлі усунені тарифи (і кількісні обмеження) між країнами-учасниками, але кожна країна зберігає свої власні тарифи по відношенню країн-нечленів. Впровадження митного союзу окрім припинення дискримінації в галузі руху товарів у середині союзу вимагає вирівнювання тарифів у торгівлі з країнами-нечленами. Більш висока форма економічної інтеграції досягається в спільному ринку, де усунені не тільки торгові обмеження, але і обмеження руху факторів (виробництва). Економічний союз як особлива форма спільного ринку поєднує в собі припинення обмежень руху товарів і факторів з деяким ступенем гармонізації національних економічних заходів заради усунення дискримінації, яка обумовлена взаємною невідповідністю їх економічної політики. Накінець, повна економічна інтеграція передбачає уніфікацію валютної, фінансової, соціальної і антициклічної політики і вимагає впровадження наднаціональної влади, рішення якої обов'язкові для держав-членів.

Ступені регіональної економічної інтеграції

Форми інтеграції	Заходи усунення дискримінації				
	Усунення тарифів і квот	Спільний зовнішній тариф	Вільний рух факторів виробництва	Гармонізація економічної політики	Уніфікація політики, створення спільних політ. інститутів
Зона вільної торгівлі	X				
Митний союз	X	X			
Спільний ринок	X	X	X		
Економічний союз	X	X	X	X	
Повна економічна інтеграція	X	X	X	X	X

Через своє економічно-географічне розташування Україна має можливість вибору інтеграційного руху в двох протилежних напрямках: СНД і ЄС. Існує низка умов, при яких можна вибирати напрямок інтеграційного руху:

- 1) взаємна сумісність основних цінностей;
- 2) відповідний образ життя;
- 3) очікування більш тісних економічних зв'язків;
- 4) більш швидкий економічний ріст;
- 5) наявність постійних суспільних комунікацій як в географічному значенні між територіями, так і в соціальному значенні між різними прошарками суспільства;
- 6) географічна мобільність;
- 7) значна передбачуваність поведінки один одного.

Розвиток інтеграційних процесів в Європі привів до утворення численних транскордонних регіонів, тобто контактних зон взаємодії територіально-

господарських структур сусідніх держав, основною метою яких є стимулювання соціально-економічного розвитку їх частин.

До одного з найважливіших шляхів у становленні нової зовнішньоекономічної політики відносяться інтеграція України в європейське співробітництво. Саме цьому має сприяти розширення міжнародного регіонального співробітництва, яке підкріплене європейською конвенцією прийнятою Радою Європи. Згідно цього документу співробітництво між локальними і регіональними владами в Європі полегшує виконання їх місії, а також сприяє розвитку господарства в прикордонних регіонах і зміцнює зв'язок між європейськими країнами. В період становлення України як держави велику роль відіграє ефективне співробітництво з країнами — сусідами першого порядку.

Так для транскордонного економічного співробітництва України на західному та частині південно-західного кордону можуть картографуватися Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області. З іншого боку картографуванню підлягатимуть Брестська область Білорусії; Люблінське, Хелмське, Замойське, Жешувське, Перемиське та Кросненське воєводства Польщі; Східно-Словацька область Словаччини; Угорські області Воршод-Абауй-Земплен та Сабалог-Сатмар; Румунські області Сату Маре, Марамуреш, Вистриця, Сучава та Воточани; а також Вричанський та Окнинський райони Молдови. Отже, Західний регіон України межує з шістьма європейськими країнами, що надає змогу для багатогранного міжнародного регіонального співробітництва і можливість маневрувати для трансформації нашої економіки в європейську співдружність з оптимальним вирішенням цього завдання.

Суміжне положення країн — необхідна умова для транскордонного співробітництва. Воно може відбуватись в економічній, культурній, науковій, екологічній сферах. Утворюється асоціація регіонів різних країн. Вони залишаються невід'ємними частинами своїх держав, а в той же час послаблюють роздільні функції кордонів, підсилюють на локальному рівні міжнародні інтеграційні процеси. Асоціація регіонів передбачає певний рівень міждержавних відносин. Його визначення — завдання геополітичної ідентифікації суміжних країн. Справа в тому, що міжнародне регіональне співробітництво можливо між дружніми країнами, які зацікавлені у поширенні контактів. В інших випадках формування і розвиток євро регіону стає проблематичним або взагалі унеможливується. Характер міжнародних відносин України, Польщі, Словаччини і Угорщини сприяє їх транскордонному співробітництву.

Геополітичні інтереси країни пов'язані, насамперед, з зовнішніми її чинниками. Зокрема, міжнародне регіональне співробітництво можна інтерпретувати як певну реалізацію геополітичних інтересів країни на рівні її окремого регіону. В той же час міжнародне регіональне співробітництво виступає як геополітична ситуація у

геополітичному положенні двох або декількох країн. Вивчення внутрішніх аспектів геополітичного положення в основному націлено на протидію сепаратистських тенденцій в окремих регіонах. Воно включає також обґрунтування на рівні територіальної одиниці перспектив міжнародного регіонального співробітництва, яке повинно згладжувати такі тенденції і трансформувати етнічні землі.

Об'єктивні умови вимагають зближення України з країнами Західної і Центральної Європи. Економічні зв'язки в західному напрямку повинні розвиватися через західні райони України, котрі мають такі великі залізничні вузли як Ковель, Чоп і водна магістраль — Західний Буг, який можна перетворити на важливий водний шлях від Балтійського до Чорного моря.

Економічний розвиток України можливий лише шляхом максимально повного використання внутрішніх потенціалів всіх її територій, зміни структурного співвідношення між регіонами, збільшення ефективності міжрегіональних економічних зв'язків. При існуванні кількох типологічних угруповань економіко-географічних зв'язків територіальних господарських комплексів провідне місце серед них посідають зовнішні економічні зв'язки, які зараз виступають одним з найголовніших факторів розвитку регіонів і всієї держави.

Завдяки розвитку зовнішньоекономічних зв'язків відбувається удосконалення структури господарства, поглиблення спеціалізації регіонів, підвищення ефективності використання їх потенціалів.

Зовнішня функція країни відбиває важливий аспект її державно-територіальної єдності. Зовнішня функція регіонів має міжнародну та внутрішньодержавну складові. Структура зовнішньої функції зумовлена багатьма чинниками, зокрема суспільногеографічним геополітичним положенням, інтеграційним потенціалом, галузево-територіальною структурою господарства, еколого-географічною ситуацією тощо. Для успішного розвитку економіки України суттєві зміни у зовнішній функції мають відбуватися у всіх регіонах, незалежно від специфіки трансформування їх господарства. Але характер зазначених змін безпосередньо залежить від типу такої трансформації: інноваційно-модифікаційно-структурної, модифікаційно-технологічної тощо.

Відповідно до цього зміни в зовнішній функції регіонів будуть більш виразними в тих чи інших складових: в структурі та обсягах експортного та імпортного сектору; в структурі та потужностях фінансових, інформаційних та інших потоків, в спектрі спеціалізації в секторі послуг; в характері та масштабах культурних та інших зв'язків тощо.

Трансформація зовнішньої функції країни та її регіонів безпосередньо пов'язано із вдосконаленням функціональної структури господарства. Вона повинна здійснюватись в двох паралельних напрямках. З одного боку, повинні активізуватись процеси внутрішньорегіонального виробничо-територіального

інтегрування як технологічного, так і інфраструктурного. Це — важлива передумова підвищення ефективності розвитку та конкурентоздатності продукції всіх виробничо-територіальних, галузевих і міжгалузевих утворень: агропромислових, паливно-енергетичних, будівельних, лісопромислових тощо. З другого боку, повинні розвиватися і процеси територіального інтегрування, розвитку кооперування міжрегіонально-міждержавного характеру. Очевидно, це і призведе до створення ще одного рівня формування зовнішньої функції в країні — міжрегіонального. В цьому разі об'єктом міжнародного співробітництва з певного виду діяльності будуть виступати не один, а два чи кілька регіонів. При сприятливих правових та економічних умовах в Україні є серйозні підстави і для інтенсифікації міждержавного співробітництва на рівні областей, окремих міст. В першу чергу розширення експортного сектору виробництва та послуг, нарощування валютного фонду тощо будуть в найближчі роки визначати активність економічного розвитку регіонів, збільшення в них центрів росту та інш.

Трансформація зовнішньої функції повинна відбуватися за такими принципами:

- підвищення суспільної ефективності зовнішньої функції та її відповідності геополітичному положенню та інтеграційному потенціалу;
- природоохоронна спрямованість;
- підвищення конкурентоздатності виробництва;
- розширення сфери послуг тощо.

Ці принципи регіони повинні узгоджувати з врахуванням загальнодержавних інтересів.

Щодо цілей регіональної політики регулювання пропорційного розвитку регіонів, то вони можуть бути поділені на стратегічні й тактичні, тобто мати певні напрямки та завдання. Стратегічні завдання регіональної політики полягають у тому, щоб оптимально поєднати інтереси держави і окремих регіонів, створити в повному обсязі необхідні правові та економічні умови для раціонального використання місцевих ресурсів і особливостей природно-господарського потенціалу, зближення рівнів економічного і соціального розвитку територій.

Тактичні завдання регіональної політики полягають у запровадженні механізму регулювання економічного розвитку. Це широкий спектр економічних методів:

- пряме державне інвестування;
- залучення зарубіжного капіталу;
- субсидії та дотації на розвиток соціальної сфери;
- надання пільгових кредитів та позик;
- змішане інвестування;
- створення вільних економічних зон, технополісів тощо.

При активному інтегруванні країни в світовий простір, при суттєвому розширенні міждержавного співробітництва дуже важливі кілька моментів:

- а) патронаж міжнародних організацій для забезпечення паритету відносин;
- б) створення державних важелів, правового буфера для захисту вітчизняної економіки;
- в) врахування стану європейського ринку, насичення його певними товарами та послугами;
- г) пріоритетність екологічних факторів розвитку.

Наша держава тільки входить до системи світового господарства, і від того, як цей процес проходитиме, залежить не тільки і не стільки динаміка зовнішньої торгівлі, а насамперед — можливість дальшого економічного та соціального розвитку держави та її регіонів як органічної підсистеми світової економіки. У процесі інтеграції до світового економічного простору Україна зустрінатиметься з великими труднощами. Це зумовлюється рядом причин.

По-перше, Україна ще не визначилася повною мірою з основними напрямами і механізмом структурної перебудови економіки, критерії якої повинні вироблятися з урахуванням особливостей розвитку світової системи господарювання, а також реальних можливостей і напрямків інтегрування до неї України.

По-друге, дуже гостро стоять питання як безпеки у сфері зовнішньоекономічних відносин, так і взагалі економічної безпеки, які необхідно вирішувати з позиції активного конкурентного протистояння на світовому ринку.

По-третє, існують певні суперечності регіонального характеру, усунення яких можливе тільки на довгострокових договірних засадах, шляхом активного включення до інтеграційних процесів, з визначенням глобальних національних пріоритетів та їх збалансуванням з іншими, що існують у світовому економічному просторі.

У зовнішньоекономічній сфері перед Україною стоять принципово нові цілі з реалізації сучасної концепції включення економіки в систему світових господарських зв'язків: використання зовнішньоекономічних зв'язків для припинення спаду й початку стабілізації соціально-економічного становища країни; розвитку експорту як структуроутворюючого фактору; акумуляції додаткових фінансових ресурсів з метою структурної перебудови; проведення політики перехідного протекціонізму.

Сьогоднішні реалії у взаємовідносинах України з світогосподарською сферою характеризуються невідповідністю її економіки до високоефективних форм зовнішньоекономічного співробітництва. Для України є притаманним “постачальницько-збутовий” і “посередницько-торговельний” менталітет виходу до світогосподарської сфери. З огляду на це, щоб побороти відсталість нашого виробництва, його системну несумісність з світовим, необхідно перейти до нової

моделі взаємодії національного господарства з світовим. Саме тому слід орієнтуватися на виробничо-інвестиційну модель, де в полі зору перебуває не тільки сфера обігу /зовнішня торгівля/, але й співробітництво по всіх ланках виробничо-технічного процесу, з винесенням частини з них за національні рамки. Орієнтація виключно на зовнішньоторговельну модель співробітництва призведе до ще більшого поглиблення структурної кризи, оскільки вона значною мірою є похідною від існуючої структури виробництва. В даному випадку мову треба вести про функціонування на світогосподарській арені певних конкурентоспроможних галузевих і міжгалузевих блоків, регіонально-виробничих анклавів. Вияв і підтримка розвитку таких галузевих /міжгалузевих/ “куців” в українській економіці це дуже важлива і необхідна справа.

Головна мета державної зовнішньоекономічної політики полягає в створенні умов для формування довгострокових конкурентних переваг у вітчизняних товаровиробників.

Ключем до розуміння наших позицій на зовнішніх ринках є інтегрований критерій конкурентоспроможності — рівень ефективності використання ресурсів. Україна має значні, так би мовити, природні конкурентні переваги: достатню чисельність робочої сили, вигідне географічне положення, багаті природні ресурси тощо. Але це тільки можливі потенційні переваги, які ще треба розвивати й реалізувати.

Конкурентоспроможність національної економіки — це вирішальний критерій, на який необхідно зважати при вирішенні проблем лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків і рівня відкритості економіки, що є наріжним каменем у фундаменті зовнішньої політики.

При визначенні експортно орієнтованих виробництв необхідно керуватися, насамперед, потребами світового ринку, активно ці потреби формуючи. На світовому ринку немає незаповнених ніш /сегментів/. Тому треба створювати їх і активно утверджуватися в них.

В Україні поки що відсутні дійовий механізм і моделі організації виробництва, які б могли консолідувати конкурентоспроможні технологічні системи і були здатні до ефективної інтеграції до світогосподарського простору на основі агресивної експортної стратегії.

Для України цей механізм умовно повинен складатися з трьох взаємоув'язаних рівнів, на кожному з яких реалізуються конкурентні переваги різних рівнів.

І рівень: стабілізація та нарощування виробництва в певних напрямках, у відповідності з стратегічними цілями, традиційними товарними зв'язками, із зміщенням акценту на готову продукцію. Необхідно зберегти експортний потенціал металургійного комплексу та ряду хімічних виробництв, поступово переорієнтуючи їх на новітні технологічні процеси. В певному розумінні, цей рівень є

“товарно-кон’юнктурним”, але його головне завдання — закріплення на традиційних ринках, а також експансія на нові через активний вплив на кон’юнктуру /агресивний маркетинг товарних ринків/ і розвиток існуючих конкурентних переваг.

II рівень: реалізація певних тимчасових переваг, які забезпечуються відносно невисокою вартістю робочої сили, наявністю розвинутих виробничих фондів і технологічних знань, а також матеріальних ресурсів. Ця модель інтеграції до світогосподарської системи є традиційною для країн, що розвиваються, особливо — на стартовому етапі. Її ключовий елемент — ставка на залучення іноземного капіталу і підключення до глобальних технологічних зв’язків. У наших умовах цей рівень може бути реалізований за такими напрямками:

- створення виробництв за участю іноземного капіталу для випуску конкретних марок виробів, які завершують свій життєвий цикл на ринках розвинутих країн;
- створення складальних виробництв з привізних компонентів;
- створення машинобудівних виробництв, які б орієнтувалися на обслуговування іноземних інвестицій в Україні;
- розміщення в Україні замовлень на виконання НДДКР у тих сферах, де вона має відповідний науково-технічний потенціал.

III рівень: реалізація конкурентних переваг, втілених у високих технологіях — як існуючих, так і майбутніх. Україна має такі розробки, і за певних умов вони можуть виконати роль експортного тарана. Але, як уже підкреслювалося, для цього треба створити відповідні умови не тільки на внутрішньому, але й на зовнішньому рівні. Йдеться, з одного боку про державну підтримку таких розробок за рахунок державних субсидій, а з другого, — про підтримку їх високої конкурентоспроможності на міжнародному ринку через систему міждержавних угод, домовленостей і стратегічних союзів, через відстоювання ринкових ніш, допустимий рівень протекціонізму тощо.

Позитивна динаміка зростання експорту, — два роки поспіль його приріст становить 19 відсотків, — є першим свідченням того, що в Україні на практиці реалізується модель експортно-орієнтованого розвитку. Цю обставину можна було б тільки вітати, якщо б успіху експортної політики України не загрожувало принаймі дві пастки, коли надбання обертаються втратами, негативні фактори розвитку взаємно підсилюються і утворюють свого роду зачароване коло, з якого не видно виходу.

Перша — це відсутність стабільного зростання міжнародної конкурентоспроможності національних товаровиробників, відсутність у країні стійких “ніш” на світовому ринку за умов, коли підсилюється рівень залежності її економіки від зовнішніх ринків. Експортний успіх при цьому досягається за рахунок тих факторів,

стосовно яких країна або взагалі не має конкурентних переваг, або ж володіє ними лише тимчасово.

Друга пастка для української експортної політики — в істотному розриві між більш розвинутою структурою національного виробництва і менш розвинутою структурою експорту. В умовах кризи національного виробництва в цілому і прискореного розвитку експорту, результатом є прогресуюче розмежування національної економіки на два сектори:

- експортоспроможний сектор із спрощеною структурою, з переважанням сировинного чи агропромислового спрямування /сировина і матеріали у вартості вивозу становили в 1995 році 47,3 відсотка, продукція виробництва АПК — ще 18,5 відсотка, в сумі — дві третини експорту/;

- неекспортоспроможний сектор із більш складною структурою, характерною для продукції машинобудування, приладобудування /машинобудування і металообробка займали 1995 року лише 14,1 відсотка вартості українського вивозу, до того ж в експорті в країні “далекого зарубіжжя” — лише 5,4/.

Перший з них починає домінувати над другим: капітал перетікає з другого в перший, країна деіндустріалізується. Експорт, як це не парадоксально, слугує при цьому не позитивному реформуванню економіки, а поглибленню відставання від найбільш розвинених країн, набуттю таким розривом системного характеру, прогресуючому переносу в країну з-за кордону виробництв з ресурсомістким, трудомістким характером, закріпленню за нею периферійної ролі в світовій економіці. Це супроводжується втратою наявних конкурентних переваг в найбільш перспективних сферах, деструкцією гуманітарного капіталу, раніше накопичених факторів розвитку — ноу-хау, технологій, інформації.

Функції спеціальних економічних зон у різних країнах світу різні, залежно від проявів загальнодержавних і регіональних інтересів, ступеня досконалості діючого законодавства і інтеграції в світову економічну систему. Економічні інтереси далеко неоднакові і в різних регіонів у межах однієї країни. Кожен регіон, його владні структури, розв'язуючи свої проблеми, прагнуть якомога ефективніше використовувати можливості не лише широких внутрішньодержавних, а й зовнішніх зв'язків. Тут нерідко і виникає суперечність між загальними і місцевими інтересами, що неминуче впливає на характер, напрям діяльності і швидкість формування спеціальних зон.

Можуть формуватися різні типи ВЕЗ, залежно від ресурсних особливостей, розвитку і структури економіки, визначеної регіональної політики, знань і умінь керівництва регіону здійснювати взаємовигідну і активну зовнішньоекономічну діяльність зі своїми партнерами.

Вже створено певну законодавчу базу формування і функціонування ВЕЗ.

Верховною Радою України ще в 1992 році прийнято Закон України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон”. Кабінетом Міністрів постановою від 14 березня 1994 року № 167 схвалено Концепцію їх створення, постановою від 14 липня 1993 року № 533 утворено Міжвідомчу комісію з розгляду і підготовки відповідних документів, постановою від 4 серпня 1994 року № 366 затверджено Положення про зазначену Міжвідомчу комісію та порядок розгляду нею відповідної документації, в серпні 1994 року схвалено тимчасові типові методичні рекомендації з розробки техніко-економічного обґрунтування ВЕЗ. Рекомендовано надавати перевагу локальним (точковим) формуванням, які розміщуються на невеликих територіях.

Розробляються проекти ВЕЗ “Європа — Центр”, ВЕЗ “ЧОП — Інтер — Порт”, ВЕЗ “Закарпаття” у Закарпатській області; ВЕЗ “Лідія — Харків” — у Харківській; ВЕЗ “Інтерпол — Ковель” у Волинській; ВЕЗ “Південна Пальміра” та “Южненська” в Одеській області; ВЕЗ “Азовія” у м. Маріуполі; ВЕЗ “Порто-Франко” в м. Одесі. Опрацьовуються питання доцільності створення зон у Севастополі, Білій Церкві, Скадовську тощо.

Основні принципи і модель формування і функціонування ВЕЗ такі:

По-перше, будучи невід’ємною частиною території України, ВЕЗ лишається під повною юрисдикцією держави, дією її Конституції і законодавства. Інакше кажучи, її створення не тягне за собою ніякого права на автаркію від системи загальнодержавної і регіональної влади.

По-друге, встановлення особливого економічного режиму функціонування ВЕЗ не звільняє її від відповідальності за формування фінансових і бюджетних ресурсів держави, областей і місцевих органів влади.

По-третьє, ВЕЗ має всіляко сприяти не лише регіону свого розміщення, а й державі в цілому, виходу на зарубіжні ринки, розширенню експортно-імпортних можливостей і створенню конкурентоспроможного експортного потенціалу.

По-четверте, ВЕЗ шляхом ініціювання розробки, прийняття і введення в дію відповідних законодавчих актів і виконавчих рішень створює найбільш сприятливі і взаємовигідні умови для вільного зовнішнього товарообігу, переливу капіталів, новітніх технологій, науково-технічних розробок, широкої інвестиційної і інноваційної діяльності, розвитку виробничої і ринкової інфраструктури, сучасних засобів сполучень.

По-п’яте, передбачені законодавством пільгові умови податкової, митної, фінансово-кредитної, інвестиційної і цінової політики в межах ВЕЗ мають здійснюватися за рахунок внутрішніх джерел доходів і нагромаджень від розвитку товаровиробництва і товарообігу, підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Виділення бюджетних дотацій на це не має ґрунтовних підстав, бо це перша характерна ознака і критеріальна оцінка неефективної діяльності ВЕЗ.

По-шосте, ефективне функціонування ВЕЗ неможливе без високорозвиненої банківської системи, функціонування на її території змішаних та іноземних банків, які б стимулювали приплив у зону зовнішніх капіталів та інвесторів.

По-сьоме, мотивація підприємницької діяльності і високопродуктивної праці, рівень і умови життя населення складатимуться за одержанням доходів в кожній господарській структурі і в межах всієї зони.

Нині в світі нараховується 21 різновид ВЕЗ за їх структурою і напрямом діяльності. Отже, є досить великий вибір, не кажучи про необмежену можливість моделювання за критерієм кінцевої результативності нових варіантів. Деякі дослідники фіксують, що на початку 90-х років у світі функціонувало близько 600 ВЕЗ, які охоплювали майже 8 відсотків світової торгівлі. У країнах, що розвиваються, переважають типи експортно-промислових ВЕЗ (Китай, Корея, Румунія, Польща та інші), які зорієнтовані на залучення іноземного капіталу і нових технологій. У розвинених країнах є також окремі зони, функціональне призначення яких — вслякя сприяти інтенсивному розвитку окремих територій. Переважають ВЕЗ вільного зовнішньоторговельного напрямку.

Є й характерні загальні ознаки ВЕЗ: базування переважно на іноземному капіталі, створення спільних підприємств з орієнтацією на експорт; регулювання економічної діяльності і контроль за нею здійснюється урядом тієї країни, де така зона знаходиться, відповідно до чинного законодавства. Керівники підприємств зони мають більшу свободу дій у визначенні як стратегічних, так і тактичних рішень порівняно з іншими господарськими системами країни. Для ефективного функціонування ВЕЗ істотну роль відіграє наявність природних і трудових ресурсів, вдале географічне розташування, розвинена інфраструктура, а також політична і економічна стабільність держави.

Треба, безумовно, ретельно вивчати і використовувати, стосовно до наших умов, досвід зарубіжних країн. Проте структура цілей, методів і засобів їх досягнення має розроблятися в кожному окремому проекті ВЕЗ. Узагальнені принципи і чужий досвід тут мало що допоможуть. Виходячи із загальної стратегії соціально-економічного розвитку країни, оціночного критерію кінцевої результативності, доцільно проводити конкретні модельні розрахунки, одержувати різні варіанти і обирати з них найкращий.

У державній концепції формування ВЕЗ в Україні визначена як найбільш перспективна багаторазова диверсифікована структура вільних економічних зон різних типів:

- зовнішньоторгові (вільні порти, зони франко, зони прикордонної торгівлі);
- комплексних виробничих або торгово-виробничих зон багатогалузевої орієнтації;
- науково-технічних (у формі технополісів, науково-виробничих парків, локальних інноваційних центрів);

- банківсько-страхових;
- туристсько-рекреаційних.

Держава не повинна суворо регламентувати механізм функціонування ВЕЗ. В кожному конкретному випадку вона повинна створюватися з врахуванням місцевих умов, виходячи виключно із критерія економічної доцільності.

Також створення ВЕЗ повинно здійснюватися при обов'язковій відповідності до загальнодержавних економічних програм і буде залежати від ефективності взаємодії органів державного управління, місцевих структур і підприємств, а також від надання більшої самостійності територіям у питаннях управління своїм соціально-економічним розвитком.

Аналіз сучасних тенденцій світового господарства доводить, що досягнення високого ступеня міжнародної конкурентоспроможності в наукомістких секторах економіки, високотехнологічних виробництвах, які об'єктивно мали б бути основною турботою реформаторів в Україні, потребує не стільки лібералізації експортної діяльності, скільки кардинальної мікроекономічної реструктуризації з метою створення виробничих систем, що базуються на принципах маркетингу. Воно пов'язане з визначенням ефективних шляхів входження на ринки товарів, які належать до "вищих поверхів виробництва" і обмежені не тільки формальними /методи експортного контролю/, але й неформальними бар'єрами — відносно замкнених квазіторговельних оборотів транснаціональних фінансово-промислових структур, союзів, стійких коопераційних преференцій тих чи інших компаній.

Щоб подолати ці бар'єри, необхідні інтегровані зусилля як відповідних підприємств /фірм/, так і досить високий рівень державних витрат на створення специфічних факторів розвитку — спеціалістів найвищої кваліфікації, потужних інформаційних систем і баз даних, сучасної інфраструктури науково-виробничої діяльності. Це передбачає створення механізмів тимчасової фінансової підтримки процесу впровадження новітніх технологій і зразків техніки, що, як правило, потребує певного часу, перш ніж відповідний продукт, навіть будучи технологічно сучасним, стане комерційно конкурентоспроможним.

В Україні проходить зворотний процес: через неадекватність державного фінансування фактично блокується процес створення нових високоефективних спеціалізованих факторів розвитку, а наявні ресурси деградують. Цей процес охопив майже всю сферу науки і техніки, переважну частину сфери освіти. Отже, не дивно, що за таких умов сировинно-агропромислова орієнтація України буде дедалі більше домінувати, що не може не позначитись і на геополітичному становищі України в Європі і світі.

Звичайно, альтернатива нинішній тенденції не може полягати в будь-яких обмеженнях розвитку експорту. Стратегічний підхід — експортоорієнтована

економіка — не викликає сумніву і не має реальної альтернативи. Навряд чи раціональним буде і обмеження вивозу сировини, енергоносіїв, деякої продукції агропромислового комплексу. По-перше, як доводить практика й самої України, і зарубіжних країн, такі обмеження рідко коли є досить ефективним механізмом регулювання, якщо вони застосовуються в більш-менш значних розмірах. Вони здатні швидко створювати монопольні структури, сприяти поширенню корупції і тіншової економіки — це добре відомо. Але ж ні в якому разі вони не здатні бути дійовим регулятором структури експорту. По-друге, Україні треба якось підтримувати свій критичний імпорт — насамперед закупки енергоносіїв, медикаментів, засобів захисту рослин. Потрібно своєчасно обслуговувати зовнішні борги. Сьогодні це можна робити лише за рахунок реалізації так званої високоліквідної продукції, якою для нашої країни є саме продукція сировинної групи з невисокою мірою доданої вартості.

Отже альтернативну стратегію розвитку слід шукати лише в сфері прискореного розвитку експорту продукції більш “високих поверхів” обробної промисловості, наукомістких виробництв. Навіть з урахуванням того, що результати такої політики повною мірою дадуться взяти лише через 5-7 років, необхідно негайно приступити до створення передумов експортного прориву по цих напрямках.

Інструментом створення таких передумов повинна стати довгострокова державна програма розвитку експортного потенціалу в наукомістких галузях і високотехнологічних виробництвах. Слід відверто визнати, що намагання створити таку програму по широкому фронту галузей і видів виробництва є не тільки зайвим, але й за нинішніх бюджетних умов — просто нереальним завданням. Можливо, ця причина — неадекватне розуміння того, що має собою становити така програма, які цілі обслуговувати — спонукала значною мірою до того, що роботи в цьому напрямі в Україні були фактично заблоковані. Така програма потрібна лише як інструмент вибіркової структурної корекції експорту, а не як тотальний механізм його стимулювання в цілому. Взагалі підтримувати треба не те, що й так розвивається, а те, що має добрі перспективи розвитку в майбутньому, має посідати чільне місце в перспективі, але блокується поточними недосконаlostями економічної системи.

Програма має базуватись на якісно нових принципах стимуляції розвитку. Вона ні в якому разі не повинна підміняти собою функції підприємств у визначенні напрямів експортної діяльності. Програма має бути орієнтиром для них, запрошенням до інвестицій у відповідні галузі, планом урядових дій по створенню режиму найбільшого сприяння для роботи підприємств у цих напрямках.

Програма не повинна встановлювати деталізовані галузеві пріоритети: останнє — функція фірм і виробничих підприємств.

При формуванні програми розвитку експортного потенціалу в сфері

наукомістких, високотехнологічних виробництв слід дотримувати таких принципів чи правил:

1. Необхідно на першому етапі проводити енергійну селективну політику з концентрацією уваги на досить обмеженому числі пілочних проектів, які мають, так би мовити, найвищу ступінь готовності для створення “збутових ніш” на зарубіжних ринках. Слід підкреслити: в тій сфері, про яку йде мова, ринкові ніші треба не стільки шукати, скільки “пробивати”. Для того, щоб успішніше вирішувати ці завдання, слід активніше йти на кооперацію із зарубіжними фірмами з метою ліквідації вузьких місць у виробництві, досягнення стабільно високої конкурентоспроможності, отримання доступу до зарубіжних збутових мереж партнерів, їх маркетингового досвіду.

2. В подальшому політика має бути спрямована на подвійну диверсифікацію. З одного боку, це розширення номенклатури виробів та набору послуг, які є предметом міжнародної спеціалізації /диверсифікація структури експорту/. З іншого — створення конкурентоспроможних суміжних і підтримуючих галузей і виробництв, технологічно пов’язаних з галузями й виробництвами експортної спеціалізації, тобто створення глибоких кластерів /clusters/ міжнародно конкурентоспроможних виробництв.

3. У створенні сучасного конкурентоспроможного сектора економіки істотну допомогу можуть надати іноземні інвестиції, особливо за умови, що за допомогою ефективної системи регулювання вдасться сконцентрувати їх приплив саме в пріоритетні сектори. Проте країна має бути готовою і до іншої структури залучення іноземних інвестицій — коли останні, як це має місце зараз, будуть переважно обминати наукомісткі галузі, високо-технологічні види виробництва. Більше того, навіть при відчутному припливі іноземних інвестицій в такі сектори економіки слід провадити дуже виважену і обережну політику, стежачи за тим, щоб приплив іноземного капіталу і діяльність підприємств з іноземними інвестиціями справді відповідала національним інтересам, а не перетворювались на засіб ліквідації потенційно небезпечних конкурентів серед українських фірм. На жаль, практика здійснення інвестицій з-за кордону в країни СНД, зокрема в Росію, дає приклад і такого гатунку.

4. Центральною проблемою розвитку експортного потенціалу виступає завдання знайти найбільш раціональні і дійові форми, методи та інструменти державного сприяння експортній діяльності у наукомістких, високотехнологічних секторах економіки. В сучасних умовах держава вже не може спускати зверху вниз імперативні завдання для суб’єктів господарської діяльності. Вона може лише **створювати умови**, за яких останнім буде більш вигідно діяти саме в напрямках, визначених державою як пріоритетні. Досягти цього можливо завдяки реалізації комплексу заходів державної політики.

По-перше, в галузі розвитку ринкової інфраструктури для зовнішньоекономічної діяльності — як в середині країни, так і за її межами. Це є передумовою існування ефективного механізму переливу капіталу в пріоритетні сектори економіки.

В Україні доцільно було б створити спеціальну організацію з функціями сприяння розширенню зовнішньої торгівлі. Така організація, як свідчить міжнародний досвід, буде найбільш ефективною саме як напівдержавна структура. Тобто вона повинна бути створена на основі рішення уряду, діяти в рамках, визначених урядом, і мати доступ до джерел фінансування, закріплених цільовим порядком в державному бюджеті на регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Разом з тим вона мала б діяти на акціонерних засадах, з участю найбільш відомих суб'єктів експортної діяльності, за якими були б закріплені певні місця в раді директорів цієї організації. Поряд з використанням бюджетних коштів ця організація могла б переважно спиратись на механізми самофінансування за рахунок надання відповідних платних послуг зацікавленим суб'єктам господарської діяльності. Здається, що саме такій організації можна було б доручити функції управління реалізацією програми розвитку експортного потенціалу, як і координацію дій різних елементів ринкової інфраструктури в цій сфері.

Необхідно адаптувати міжнародно визнані стандарти чи вимоги до діяльності таких ринкових інститутів в Україні, як біржі, банки, інвестиційні фонди, довірчі товариства, страхові компанії, аудиторські фірми тощо. Конкретний напрям такої роботи — виконання зобов'язань України стосовно наближення законодавства у відповідних сферах до стандартів ЄС, що передбачено Договором про партнерство і співробітництво між ними від 16.06.1994 р.

Серед проблем ринкової інфраструктури одне з провідних місць належить створенню загальнодоступної системи інформаційного забезпечення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Адже структурні перетворення, основані на коригуванні рішень суб'єктами підприємництва, не можуть бути раціональними за відсутності достовірної інформації про поточні й перспективні потреби зарубіжних ринків і умови діяльності та державного регулювання на них, про наявні резерви в Україні для задоволення зарубіжного попиту, про фірми-конкуренти і потенційні фірми-партнери тощо.

Разом з тим Україні слід приділити значну увагу найбільш раціональному у фінансовому відношенні розгортанню зарубіжної збутової і сервісної мережі /зокрема, у формі торгових домів, дочірніх підприємств і філій/, інституцій з вивчення зарубіжних ринків /насамперед через систему зарубіжних представництв/, без чого проникнення на закордонні ринки машин і обладнання взагалі, не кажучи про їх високотехнологічні сектори, буде практично неможливим.

У цьому зв'язку слід частково переглянути деякі постулати зовнішньоекономічної політики України стосовно експорту капіталу. Нинішня система ва-

лютного контролю є недостатньо ефективною: у регулюванні експорту капіталу вона спирається на дозвольний принцип. Це, до речі, істотно не впливає на "втечу" капіталу за кордон, при якій ефективно обминаються слабкі механізми державного контролю. Контролювати і гальмувати потрібно не всякий експорт капіталу, а тільки його спрямування на невиробничі цілі. Що ж стосується вкладання коштів в об'єкти виробництва, торгівлі, сервісу, то такий вивіз інвестицій має бути максимально позбавлений обтяжливих адміністративних процедур, оскільки без експорту капіталу в сьогоденному господарстві неможливо завоювати міцні позиції на ринках машинотехнічної продукції взагалі, а тим більше високотехнологічних виробів.

По-друге, в сфері підготовки кадрів і стимулювання науково-технічної діяльності та впровадження її результатів у виробництво. Навіть у країнах з найбільш ліберальними господарськими системами, де державне втручання в економіку зведено до мінімуму, держава активно впливає на розвиток цих двох сфер суспільної діяльності. Від цього залежить, чи матиме країна стійкі конкурентні переваги у високотехнологічних виробництвах, основані на створенні і безперервному удосконаленні відповідних факторів — висококваліфікованої робочої сили і системи науково-технологічних знань.

По-третє, в сфері стандартизації і сертифікації продукції. Необхідно встановити дуже жорсткі стандарти і вимоги до товарів і послуг, що реалізуються на ринку України, прийнявши базові міжнародні стандарти в основних галузях, і насамперед у тих, які визнаються пріоритетними. Це потребує значної активізації співробітництва України з міжнародними організаціями в галузі стандартизації. Такі умови будуть спонукати національних виробників до модернізації виробництва і впровадження інновацій, стимулюватимуть попит на науково-технічні розробки, а отже, і перелив капіталу у високотехнологічні сектори. Окрім того, жорсткі стандарти і технічні, екологічні, санітарні, фітосанітарні умови щодо товарів сприятимуть захисту внутрішнього ринку України від недобросовісної конкуренції з-за кордону і заповненню його неякісними виробами.

По-четверте, в сфері захисту інтелектуальної власності, з активізацією співробітництва в цій галузі з відповідними міжнародними організаціями. Без досягнення на практиці загально-прийнятого міжнародного режиму захисту в цій сфері неможливі ані істотний приплив іноземного капіталу в наукомісткі, високотехнологічні сектори української економіки, і насамперед з боку найбільш відомих у світі фірм, ані вихід на зарубіжні ринки українських високотехнологічних товарів.

І нарешті, по-п'яте /за порядком, але не за своїм значенням/, це — заходи по стимулюванню розвитку конкуренції на внутрішньому ринку. Досвід майже всіх зарубіжних країн, які досягли успіху після другої світової війни, переконливо свідчить, що цей успіх є прямим наслідком високого рівня, навіть жорстокості

конкуренції на внутрішньому ринку. Без активізації антимонопольної політики, без полегшення режиму “входу в ринок” нових підприємств, здатних до інновацій, і “виходу з ринку” неефективних підприємств через процедури банкрутства годі й думати про досягнення українськими підприємствами високого рівня міжнародної конкурентоспроможності, а отже, і про зміну існуючої нерациональної структури експорту. Конкуренція повинна стати загальноприйнятною філософією нашого господарського життя, стрижнем заходів державного регулювання економіки.

Для України є характерним диференційований підхід до розвитку відкритої економіки та ринкових реформ на рівні Західної, Східної та Південної України, адміністративних областей, великих міст та історичних областей (територій).

З погляду відкритості економіки провідна роль належить Східній Україні, на яку припадає 60% експорту країни. Найбільшими експортерами є Донецька, Дніпропетровська, Запорізька та Луганська області, які концентрують більше половини експорту України. Основу експорту складають чорні метали, металопродукція, машини та устаткування (на долю чорних металів припадає 27% експорту). За остання роки через високу собівартість значно зменшився експорт вугілля.

Західна Україна виділяється за кількістю учасників зовнішньоекономічної діяльності та спільних підприємств. В регіоні зосереджено 35% СП країни. При створенні сприятливих економічних умов в майбутньому слід очікувати збільшення об'ємів експорту продукції, що є важливим фактором виживання промисловості, орієнтованої в минулому в основному на радянський внутрішній ринок. Нині на Західну Україну припадає 28% експорту товарів.

На Південну Україну припадає половина експорту та імпорту послуг, в тому числі 70% експорту транспортних послуг і 90% експорту послуг морського транспорту. За об'ємами експорту товарів виділяються Миколаївська та Одеська області за рахунок, відповідно, поставок суден і хімічної сировини. Стратегічним завданням розвитку відкритої економіки Причорномор'я є встановлення преференційного режиму вільної торгівлі та спільного підприємництва на перетині основних комунікаційних напрямків Північ — Південь і Захід — Схід.

Серед адміністративних областей по об'ємах зовнішньої торгівлі (в тому числі експорту) виділяються Донецька, Дніпропетровська та Запорізька області, на які в 1995 році припадало 36% зовнішньоторгового обороту країни. До областей з зовнішньоторговим оборотом більше 500 млн.дол. відносяться п'ять східних областей (крім вищезгаданих, ще Луганська та Полтавська), дві західні (Івано-Франківська та Львівська) і дві південні (Миколаївська та Одеська). Аутсайдерами у зовнішній торгівлі є західні прикордонні області (Волинська, Закарпатська та

Чернівецька), а також Рівненська, Тернопільська та Кіровоградська області. За 1991-1995 рр. особливо зросла в експорті країни частка Донецької та Запорізької областей, а питома вага Одеської, Львівської та Луганської областей знизилась.

На сучасному етапі становлення незалежної держави законодавча та виконавча влади України повинні в підвищенні міжнародної конкурентоздатності національної економіки бачити одну з найважливіших цілей економічної політики держави на найближче десятиліття.

3. ВИСНОВКИ

1. Керуючись національними інтересами, в рамках міжнародних Угод та Конвенцій, кожна суверенна держава розробляє концепцію міжнародного регіонального співробітництва у відповідності до стратегії своєї зовнішньоекономічної політики. Для цього, насамперед, необхідно удосконалити національні законодавчі акти, що стосуються міжнародного регіонального співробітництва, а саме пакет законів про зовнішньоекономічну діяльність, державний кордон і митне регулювання; закони “Про власність”, “Про містобудування”, а також узгодити законодавство з сусідніми державами щодо містобудування, транспортних мереж, встановлення юридичних норм володіння та користування територією і інфраструктурними об’єктами при створенні міжнародних формувань, таких як євро регіони.

2. Для розвитку сучасних форм міжнародного регіонального співробітництва організовуються спеціальні економічні зони з особливим митним, податковим режимом і умовами підприємницької діяльності іноземних фірм. Окрім модернізуючої функції, спеціальні економічні зони можуть зіграти вирішальну роль у полегшенні переходу від закритої до більш відкритої економіки. Створення вільних економічних зон на терені Західного регіону України дало б можливість трансформуватися нашій економіці в східноєвропейському просторі країн: Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини, Румунії.

3. Народне господарство країни чи окремо взятого її регіону з економічною неминучістю прагне туди, де наявні недоступні або дефіцитні для неї ресурси, де панує недоступна або дефіцитна для неї технологія, де мистецтво, майстерність і кваліфікація кадрів внаслідок особливих традицій етносу чи інших специфічних обставин вищі, або туди, де не заповнений ринок продуктованими ним товарами і послугами. Всередині країни, а тим більше регіону, як правило, подібних ніш в економіці немає, тому пошук ніш з названими умовами, чи можливо, параметрами, виходить за національні кордони. Звідси, знову ж таки за логікою речей, народне господарство країни чи регіону, у пошуках місця у міжнародному поділі праці прагне туди, де істотно вища продуктивність живої праці з одного боку, і ненаповнений ринок товарів і послуг тими товарами і послугами, виробництво яких здійснюється при істотно вищій продуктивності праці з другого. Саме різниці в рівнях (і абсолютних показниках) продуктивності праці на виробництво, дефіцитних для регіону товарів і послуг, і на виробництві надлишкових для регіону товарів і послуг, становить основу матеріальної вигоди від міжнародного регіонального співробітництва і генерує, власне, мотив співпраці.

4. Для реалізації проектів транскордонного співробітництва необхідна, насамперед, розробка системи здійснення взаємних розрахунків і кредитно-фінансових операцій.

Залучення зовнішніх фінансових ресурсів в Україну має свою етапність, де кожний з етапів характеризується основними джерелами й умовами залучення іноземних кредитів, головними цільовими функціями їх використання, масштабами залучення та погашення. Цілком закономірним є те, що першим етапом залучення в незалежну Україну іноземних кредитів стало надання їх нашому урядові під його гарантії. Це початковий етап входження України у світовий кредитний простір, домінування характеристик якого має бути короткотерміновим — щонайбільше 5 років. Наступним етапом, який уже починає намічатися, переплітаючись із першим, має стати широке залучення іноземних кредитів на приватній не гарантованій державою основі. Становлення і розвиток цього етапу пов'язані з формуванням ринкової економіки в Україні, на що й має бути націленим виконання завдань першого етапу.

Необхідно також шукати можливість вирішення проблеми міжнародних розрахунків у національній валюті. Це вирішення лежить у рамках прикордонного співробітництва і потребує підписання міжнародної регіональної платіжної угоди.

Прив'язавшись в міжнародних розрахунках до ВКВ, ми суттєво зменшуємо обсяги торгових оборотів і міжнародної кооперації, особливо транскордонне співробітництво з країнами Східної Європи.

5. Як регіональний суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, Львівська область виконує впливову функцію в міжнародному співробітництві України на західному напрямку. Хоч частка області в загальному експорті держави складає лише 2 відсотки, але серед західних областей вона займає провідне місце в зовнішньоекономічних показниках. Та за даними статуправління експортні поступлення товарів і послуг в 1996 році зменшилися в області на 10 млн. дол. і склали лише 96,7% від 1995, хоч в цілому по країні вони збільшилися. Суттєво зменшився експорт товарів, який складав лише 88,5% від попереднього року. Цей спад пов'язаний зі зменшенням експорту товарів в країни СНД на 32,5 млн. дол., тобто на 25,7%. Але відбувся ріст експорту товарів в інші країни світу — на 23,8%, що в абсолютних показниках складає лише 12,2% млн. дол. і поки що не покриває різниці збитку з країнами СНД.

6. Стратегію зовнішньоекономічного розвитку слід шукати лише в сфері прискореного розвитку експорту продукції більш “високих поверхів” обробної промисловості, наукомістких виробництв. Навіть з урахуванням того, що результати такої політики повною мірою дадуться взнаки лише через 5-7 років, необхідно негайно приступити до створення передумов експортного прориву по цих напрямках.

Необхідно проводити енергійну селективну політику з концентрацією уваги на досить обмеженому числі пілотних проєктів, які мають, так би мовити, найвищу ступінь готовності для створення “збутових ніш” на зарубіжних ринках. Слід підкреслити: в тій сфері, про яку йде мова, ринкові ніші треба не стільки шукати,

скільки “пробивати”. Для того, щоб успішніше вирішувати ці завдання, слід активніше йти на кооперацію із зарубіжними фірмами з метою ліквідації вузьких місць у виробництві, досягнення стабільно високої конкуренто-спроможності, отримання доступу до зарубіжних збутових мереж партнерів, їх маркетингового досвіду.

7. Успішна інтеграція України в європейське співтовариство можлива за умови проведення розумної регіональної політики з урахуванням територіальної специфіки і геополітичних переваг кожного регіону. Міжнародне регіональне співробітництво стає одним із важливих чинників інтеграції України у світове співробітництво (“інтеграція держави через інтеграцію регіонів”). З іншого боку, інтенсивний розвиток транскордонних взаємовигідних стосунків породжує додаткові імпульси для більш ефективного функціонування регіональних народногосподарських комплексів.

Саму структуру економічного механізму міжнародного регіонального співробітництва умовно можна розбити на такі підрозділи: 1) організаційно-правове забезпечення; 2) валютно-фінансовий механізм; 3) транснаціональне виробниче корпорування; 4) торгово-посередницькі взаємовідносини; 5) транзитно-транспортні комунікації.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. **Николишин Ю.І.** Геоекономічна орієнтація України. //Соціально-економічні дослідження в перехідний період: щорічник наукових праць// НАН України, Інститут регіональних досліджень - Львів, 1996. - с.297-303

2. **Николишин Ю.І.** Регіони в контексті європейської інтеграції //Соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку адміністративних районів// Збірник наукових праць (Частина III) - Львів, Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997 - с.128-132

3. **Николишин Ю.І.** Зовнішньоекономічний механізм регіонального співробітництва Карпатського регіону //Формування ринкової економіки в Україні// Зб. наук. праць (Випуск 1) - Львів, ЛДУ ім.І.Франка, 1997 - с.94-96

4. **Николишин Ю.І.** Аналіз зовнішньоекономічної діяльності Львівщини за 1996 рік //Економіка України: сучасні проблеми та перспективи розвитку// Збірник наукових статей. - Львів, ЛДУ ім.І.Франка, 1997 - с.50-53

5. **Белський П.Ю., Николишин Ю.І.** Вільні економічні зони в системі державного регулювання економічної політики регіонів //Препр. наук. доп. - Львів, Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997 р., 2,5 арк.

Особистий внесок автора: визначені історичні етапи еволюції ВЕЗ і розроблена класифікація цих етапів.

6. **Николишин Ю.І.** Дещо про національну валюту. //Соціально-економічні дослідження в перехідний період: щорічник наукових праць// НАН України, Інститут регіональних досліджень — Львів, 1997- с.240-256.

НИКОЛИШИН Ю.І. «ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА».

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук по спеціальності 08.10.01 — Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка.

Інститут регіональних досліджень Національної Академії Наук України, Львів, 1997

В дисертації розглядається теорія і методика економічного механізму міжнародного регіонального співробітництва. Аналізується світовий досвід його організації і результативність зовнішньоекономічної діяльності Львівської області.

Визначені шляхи вдосконалення економічної ефективності інтеграції регіонів України в світову господарську систему.

Ключові слова: міжнародне регіональне співробітництво, економічний механізм, фінансовий механізм, вільна економічна зона, експорт, імпорт, зовнішньоекономічні операції.

Николишин Ю.И. «Экономический механизм международного регионального сотрудничества».

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.10.01 — Размещение производственных сил и региональная экономика

Институт региональных исследований Национальной Академии Наук Украины, Львов, 1997

В диссертации рассматривается теория и методика экономического механизма международного регионального сотрудничества. Анализируется мировой опыт его организации и результативность внешнеэкономической деятельности Львовской области.

Определены пути повышения экономической эффективности интеграции регионов Украины в мировую хозяйственную систему.

Ключевые слова: международное региональное сотрудничество, экономический механизм, свободная экономическая зона, экспорт, импорт, внешнеэкономические операции.

Nycolyshyn Y.I. «Economic mechanism of international regional cooperation».

Dissertational thesis for achieving the scientific degree of Candidate of Economics on speciality 08.10.01 — Allocation of production forces and regional economics. Institute of Regional Research of the National Academy of Science of Ukraine, Lviv, 1997.

The thesis contain theory and methodology of the economic mechanism of international regional cooperation, considers the world experience of its organization and analyses the effectiveness of foreign economic activities of Lviv regional. The ways of increasing economic effectiveness of the integration of the L'viv region into world economic system are defined.

The clue words: international regional cooperation, economic mechanism, financial mechanism, free economic zone, export, import, foreign economic operations.

Підписано до друку 24.11.97. Формат паперу 60x84 1/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Зам. № 187. Тираж 100 прим.
Віддруковано з готових діапозитивів
у друкарні видавничої фірми «Афіша»
(м. Львів, просп. Шевченка, 16)

AB 39.074